

**ТУРИЗМЪТ В ПЛОВДИВ ПРЕЗ ХХ ВЕК: ФАКТОРИ, РАЗВИТИЕ,
ПРОБЛЕМИ, ПОЛИТИКИ, РЕСУРСИ**

Видин СУКАРЕВ

Received: 9.09.2022

Available online: 21.11.2022

***Abstract:** This study is based on documents from Plovdiv State archive, newspapers, scientific researches, popular publications, handbooks, memories. The results are presented in synthesized variant. Until the second half of 30s the tourism in Plovdiv was accepted as outdoor excursions, especially in the mountains. The local tourist associations were branches of Bulgarian tourist association and Youth tourist union. The biggest achievement of Plovdiv tourists until the end of Second world war was the construction of hut “Zdravets”. The new status of Plovdiv Fair as international since 1937 initiated development of “economic tourism”. A Tourist committee was created by Plovdiv municipality and took measures for city advertisement and preservation of the cultural heritage. Unfortunately, the war ended these promising activities. Several years of economy transformations and postwar crises followed the coup d’état on 9 September 1944. The development of International fair and the preservation of cultural heritage, the main tourist resources, restarted at the end of 40s and especially in 50s. Other important area of investments was the near territory of Rhodopes. Different trade deficits and stock delivery problems accompanied the tourism during the communist regime. The termination of private entrepreneurship put a continuous trend of reduce or slow increase of tourist establishments. At the end of 1989, the beds in hotels were approximately 3000 but the Fair needed not less than 15000. The rest were supplemented by private accommodations – a paradox for socialist state and economy. Despite such disadvantages, Plovdiv was awarded with European gold medal for preservation of cultural heritage in 1979 and hosted three World EXPOs (1981, 1985, 1991). During the decade of democratic changes, last of the 20th century and this research, Plovdiv confirmed its importance as a center of cultural and event tourism. The International fair multiplied its exhibitions, the State hotels were privatized, the number of private tourist venues grew rapidly. Plovdiv municipality was the main contributing authority throughout the whole period.*

Key words: Plovdiv; 20th century; Tourism; Tourist associations; International Fair; Municipality of Plovdiv; Old Plovdiv; Cultural heritage; Natural park “Rhodopes”
JEL: N9, Z32

Модерният туризъм се заражда през XIX и доразвива като стопански отрасъл през XX век (Zuelow, 2016). Туристическото движение в България започва на 27 август 1895 г. и до Балканската война се популяризира. (Klisarov, 1971, pp. 150–156; Zhivkov, 1983, p. 20; Peychev, 2004, pp. 5–13; Eldarov, 2020). Историята му се пише основно от негови деятели (Traykov, 1971, pp. 203–230; Stavrev, 1986, pp. 190–221; Zhivkov, 1983; Todorov, Ushatova, & Yankov, 2009; Valchev, 2003; Peychev, 2004; Topalova, Petrov & Vetsigyan, 2007), докато отрасълът туризъм е обект на икономически изследвания със съвременен акцент и кратък ретроспективен поглед (Mileva, 2018). Хронологичната и функционална взаимовръзка между двата вида туризъм се проследява в тематични стопанско-исторически проучвания (Ivanova 2018, pp. 17–25; Sukarev, 2020, pp. 38–39, 70), които намират продължение тук. Обемната информация е анализирана и представена в синтезиран вид въз основа на архивни документи, публикации в периодичния печат, научни и подбрани популярни издания, справочници, както и лични спомени за финалните десетилетия.

До края на Втората световна война организираният туризъм в Пловдив се развива предимно от местни клонове на Българското туристическо дружество – БТД (1899) и Юношеския туристически съюз – ЮТС (1911). За истинско начало на движението се счита учредяването на ТД „Калоянов връх“ през 1908 г. „Родопи“, най-старият пловдивски клон на ЮТС, е основан през 1916 г. (Klisarov, 1971, pp. 154–157; Branekov, 1971, pp. 230–231; Zhivkov, 1983, pp. 31–34, 42, 56; Topalova, Petrov & Vetsigyan, 2007, pp. 6–21, 25–34; Peychev, 2004, pp. 23–27).¹

Най-значимата придобивка на туристите до 1945 г. е хижа „Здравец“. Ентузиазмът при строежа е голям, носят се материали на ръка, отпечатват се марки, организират се вечеринки и томболи, полага се доброволен труд. Съществена помощ оказва предприемачът Дончо Чакъров. Общината отпуска 100 хил. лева и два камиона за превоз. Хижата, завършена през 1939, скоро се оказва тясна и до 1945 г. е разширявана два пъти (Topalova, Petrov & Vetsigyan, 2007, pp. 22–24).²

През 30-те години при немалко проблеми се развива и утвърждава Мостреният панаир. Въпреки разширените благоустройствени дейности едва под 20 %

¹ Държавен архив – Пловдив, Фонд 1481, оп. 1, а. е. 27, л. 2–5; Ф. 1166К, оп. 1, а. е. 15, л. 1–3; а. е. 17, л. 1–4.

² ДА – Пловдив, Ф. 1166К, оп. 1, а. е. 12, л. 1; а. е. 13, л. 2; а. е. 16, л. 1–2; Ф. 1481, оп. 1, а. е. 27, л. 5.

от улиците имат настилка.³ Водоснабдяването и електрификацията са недостатъчни.⁴ Към 1933 г. в града има 22 хотела (A guidebook-register, 1933, p. 100), през 1938 – 24, най-големият от които е с 48 легла.⁵ Липсва модерна канализация;⁶ опазването на културното наследство е в зачатък.⁷ На 18 април 1937 г., преди първото международно издание на Панаира и общо пето, се провежда конференция по туризъм. Образуван е Областен комитет по стопански туризъм при пловдивската община, оглавен от кмета Божидар Здравков.⁸ Комитетът предхожда с почти година създаването на националната Служба по туризъм към Главна дирекция на железниците.⁹ При представянето на общинския бюджет за 1938 г. кметът обръща специално внимание на връзката на града с Родопите. Приет е Правилник за строежи в старинната част на града.¹⁰ „Пловдивски общински вестник“ разкрива рубрика „Стопански туризъм“.¹¹ Започва реставрация и оборудване на Общински музей в една от най-красивите къщи на Трихълмието – „Куюмджиевата“.¹² В края на 1938 и в началото на 1939 г. в София се провеждат две конференции по стопански туризъм.¹³ Общинският комитет събира сведения за всички туристически ресурси в областта. Изработен е „Гид“ за Пловдив на български, немски и френски, разпространяван и в чужбина. Градът се рекламира в софийски и чуждестранни издания.¹⁴ С началото на войната благоустройствените работи се забавят. Все пак Мостреният панаир е посетен от над 270 хил. души през 1940 г. Леглата в хотели са около 2000, а има нужда поне от още толкова. Общината призовава гражданите да предоставят квартири.¹⁵ През май 1941 г. е решено собствениците на старинни къщи да ползват изгодни кредити за тяхната поддръжка.¹⁶ Вместо туристи обаче градът посреща германски войски.

³ Пловдивски общински вестник (ПОВ), V, 153, 5 януари 1934, с. 2; VIII, 202-203, 30 юни 1937, с. 11–12.

⁴ ПОВ, V, 172-173, 12 септември 1934, с. 5; 176, 9 ноември 1934, с. 1–4.

⁵ ДА – Пловдив, Ф. 29К, оп. 1, а. е. 443, л 10–13; 35.

⁶ ПОВ, V, 157-158, 31 март 1934, с. 4; 177-178, 28 ноември 1934, с. 1.

⁷ ПОВ, VI, 181-182, 12 януари 1935, с. 1–4.

⁸ ПОВ, VIII, 199, 21 май 1937, с. 1–7; 208, 15 септември 1937, с. 12; Борба, XVI, 4793, 17 април 1937, с. 2; 4858, 8 юли 1937, с. 2.

⁹ ПОВ, IX, 214, 15 януари 1938, с. 4; 220, 15 май 1938, с. 1, 7–8.

¹⁰ ПОВ, IX, 221, 1 юни 1938, с. 4–5.

¹¹ ПОВ, IX, 223, 1 юли 1938, с. 4–6; 225, 1 август 1938, с. 5–8; 226, 15 август 1938, с. 6–8; 233, 1 декември 1938, с. 6–7; 234, 15 декември 1938, с. 7–8.

¹² ПОВ, X, 236, 25 януари 1939, с. 1.

¹³ ПОВ, IX, 234, 15 декември 1938, с. 7–8; X, 237, 1 февруари 1939, с. 8.

¹⁴ ПОВ, X, 246, 20 декември 1939, с. 6–7; ДА – Пловдив, Ф. 29К, оп. 1, а. е. 443; 445; 561; 562; 563.

¹⁵ ПОВ, XI, 253, 15 април 1940, с. 1; 256, 31 май 1940, с. 1.

¹⁶ ПОВ, XII, 272, 31 май 1941, с. 4.

Усложнената военна обстановка от 1943–1944 г. слага край на Панаира и работата на Общинския (Етнографски) музей. След 9 септември 1944 новата местна власт се стреми да продължи основните запланувани градоустройствени начинания, но трябва да минат над две десетилетия докато канализацията и уличните настилки обхвалят целия град. По-малка е приемствеността в обществения живот. На 5 март 1945 юношеският клон „Родопи“ и „Калоянов връх“ се обединяват под името ТД „Родопи“, което на 12–13 юли домакинства на обединителен конгрес между БТС и ЮТС. Създаденият Народен туристически съюз на следващата година се влива в Народния физкултурен съюз (Branekov, 1971, p. 233; Peychev, 2004, p. 30; Topalova, Petrov & Vetsigyan, 2007, p. 51; Sukarev, 2020, p. 38).¹⁷ Част от култа на новата власт е почитта към падналите в комунистическата съпротива, сред които има около 50 пловдивски туристи.¹⁸ През 1947 г. е възстановен Мостреният панаир. С оглед на предстоящата национализация е създадено общинско предприятие „Хоремаг“ за управление на хотели, ресторанти и магазини (Sukarev, 2020, pp. 45–48). Някои хотели стават студентски и работнически общежития,¹⁹ други са закрити заради лоши условия.²⁰ През 1948 г. в града работят 12 хотела, един се стопанисва от новото дружество „Балкантурист“. През първото шестмесечие на 1949 г. хотелите са 11 с общо 577 легла. Общината закупува две старинни къщи в Стария Пловдив с цел да ги запази (Sukarev, 2020, pp. 52, 55–56, 61). През следващите години Международният мострен панаир се превръща в традиционно събитие. Нуждата от легла е осезаема.²¹ През 1953 г. е запланувано строителство на представителен хотел в централната част на града. Открит е през септември 1956 и наречен по-късно „Тримонциум“ (Sukarev, 2020, p. 69).

С Разпореждане на Министерския съвет от 24 април 1956 г. се създава народен парк „Родопи“ под управлението на ГНС – Пловдив. Общината получава право на строителни и благоустройствени мероприятия върху 1670 хектара в близките склонове на Родопите като място за почивка на жителите и гостите на града. На 22 май с правителствено постановление Старият Пловдив е обявен за архитектурно-музеен квартал. Започва организираната му реставрация. До тогава са извършвани спорадични дейности с малък обхват (Sukarev, 2020, p. 70, 74–75). Тези решения на централната власт са в следствие на целенасочени действия на местната,²² която най-добре познава нуждите и проблемите.

¹⁷ ДА – Пловдив, Ф. 1166К, оп. 1, а. е. 18, л. 18.

¹⁸ ДА – Пловдив, Ф. 1481, оп. 1, а. е. 27, л. 5.

¹⁹ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 3, а. е. 73, л. 37 – 45.

²⁰ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 249, л. 51 – 52.

²¹ ДА – Пловдив, Ф. 55Б, оп. 5, а. е. 4, л. 135 – 137.

²² ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 10, л. 363; а. е. 101, л. 6–7; а. е. 505, л. 13.

През следващата 1957 г. туризмът е отделен от спорта и се създават туристически дружества на квартален и професионален принцип (Peuchev, 2004, p. 30).²³ От втората половина на 50-те започва бързо развитие на туризма като отрасъл (Ivanova 2018, pp. 35 – 53; Sukarev, 2020, pp. 54–55). Пловдив се вписва с Панаира, културното наследство и парк Родопи. Недостигът на легла за Панаира води до оборудване на временни хотели в училища, казарми и дори тютюневи складове. Частните квартири в този период дават едва 10 на сто от нужните 10000 легла заради сериозната жилищна криза.²⁴ В края на десетилетието хотелите в града са общо 10.²⁵

До началото на 60-те години са разкрити три нови музея и художествена галерия. Към ноември 1963 г. заедно със стопанисваните от „Балкантурист“ два хотела градът разполага с 1118 легла – 172 по-малко, отколкото към 9 септември 1944 г. Реставрираните стари къщи са връщани на „Жилфонд“ (Sukarev, 2020, pp. 72–73, 84, 85, 88), което ги излага отново на риск.²⁶ Решено е наематели и собственици да бъдат обезщетявани с апартаменти, а къщите да се използват за обществени нужди. През 1968 г. Пловдив е определен за център на Музей на тракийската култура с научен институт. Идеята се приписва на Тодор Живков (Sukarev, 2020, pp. 90, 98–99, 104).²⁷ Според пропагандата отново държавният ръководител настоява за ускоряване на работите в Стария град, но действителната инициатива е на местната власт. Създадена е нова структура Мероприятие „Старинен Пловдив“ (Sukarev, 2020, pp. 107–109),²⁸ по-късно Управление, понастоящем Общински институт. В реставрациите се включват и централни ведомства, на които се предоставят завършените с техни средства сгради.²⁹ Много работа е извършена в парк „Родопи“ – пътища, водоснабдяване, електрификация. Построени са още хижи, почивни бази, частни вили, паркинги, музейни експозиции и паметници на комунистическата съпротива. 94 % от пътуванията за почивния ден на гражданите през 1968 г. са в тази посока (Sukarev, 2020, pp. 94, 101).³⁰ С въвеждането на 5-дневна работна седмица интересът нараства.³¹ От декември 1968 г.

²³ ДА – Пловдив, Ф. 1166к, оп. 1, а. е. 18, л. 18.

²⁴ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 3, а. е. 144, л. 218–222.

²⁵ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 498, л. 3–4.

²⁶ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 2, а. е. 146, л. 565–566

²⁷ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 394, л. 1–12.

²⁸ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 4, а. е. 92, л. 124, 134, 178.

²⁹ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 255, л. 23, 44; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 375, л. 13–19, 45–50.

³⁰ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 4, а. е. 1, л. 166–184; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 4, а. е. 79, л. 16; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 65, л. 7–20.

³¹ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 92, л. 7–8, 46–54.

„Балкантурист“ разкрива Централна школа по туризъм в хотелите „Марица“, Тримонциум и Международния панаир.³² В края на десетилетието хотелите са 8 с 1538 легла.³³

През 1972 г. през града преминават 800 хил. туристи, от които 120 хил. чужденци. Леглата в хотелите са 1567. Местата в заведения са 5030,³⁴ но през 1960 г. са 5260,³⁵ а през 1974 – 3136.³⁶ Намалението е заради борба с пианството.³⁷ Политиката е преразгледана и до 1976 г. броят места в заведения на закрито и открито нараства значително, като с временните за Панаира те са почти 30 хил.³⁸ През 70-те години са най-мащабните работи в Стария Пловдив. Излиза се и извън Трихълмието. Разкрит и социализиран е северният край на Античния стадион. Археолозите откриват Античния театър, Източната порта, Акведукта. Построени са два големи нови хотела, единият от които с френски капитали. През март 1979 г. Пловдив е удостоен с европейски златен медал за опазване на културното наследство (Pizhev, Shivachev & Sukarev, 2004, pp. 249, 250–252, 255, 257, 259–260).³⁹

Някои стари хотели са закрити.⁴⁰ В Постановлението на Министерския съвет за развитие на Пловдив от 1975 г., изготвено по настояване на местното партийно ръководство,⁴¹ се залага построяване до 1990 г. на настанителни обекти с общо 7400 легла (Zhivkov, 1975, p. 51). Трихълмието обезлюдява (Dikidzhiev, 1979).⁴² Инфраструктурата в парк „Родопи“ се оказва недостатъчна за голямата посещаемост,⁴³ а повечето проекти за подобряването ѝ (например изграждане на въжена линия⁴⁴) не са осъществени.

В края на 70-те години хотелите са 7 (Plovdiv [City map], 1979). На границата със следващото десетилетие е съхранена една от най-големите настоящи

³² ДА – Пловдив, Ф. 1763, оп. 2, а. е. 1, л. 3.

³³ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 19, л. 16.

³⁴ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 83, л. 355–361.

³⁵ Централен държавен архив, Ф. 1Б, оп. 5, а. е. 434, л. 113.

³⁶ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 114, л. 26–44

³⁷ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 85, л. 51; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 86, л. 20–22, 69–70.

³⁸ Отечествен глас (ОГ), XXXIII, 9766, 31 август 1976, с. 1; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 138, л. 46–47.

³⁹ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 19, л. 105 – 106; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 375, л. 114 121, 123–127.

⁴⁰ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 168, л. 102.

⁴¹ ЦДА, Ф. 1Б, оп. 35, а. е. 5176, л. 53–56.

⁴² ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 6, а. е. 202, л. 45–46.

⁴³ ОГ, XXXVII, 9439, 13 юли 1975, с. 4.

⁴⁴ Работническо дело, LI, 1 декември 1979, с. 3.

туристически атракции – квартал „Капана“, определен по-рано за разрушаване.⁴⁵ Планираното възстановяване на сградите не се осъществява в рамките на столетието заради липса на средства, с изключение на единични дейности. През 80-те години се извършват много инфраструктурни работи, при които са разкрити Одеонът, Голямата и Малката базилика. Завършена е реставрацията на Античния театър. Експонирани в оформлението на градския център са части от форума, улици и мозайки в близките подземи. Отварянето на двата големи хотела и построяването на още един до 1989 г. увеличава леглата на около 3500, твърде далеч от обещаното през 1975 и нужните поне 15 хил. за Панаира.

През 1981, 1985 и 1991 г. Пловдив приема три световни изложения, проведени в Международния панаир. Първите две са посетени общо от над 1600000 души,⁴⁶ третото е при слаб интерес.⁴⁷ От 1981 г. Панаирът се провежда два пъти в годината – през пролетта и есента.⁴⁸ По тази причина Школата по туризъм е преместена на територията на Висшия селскостопански институт.⁴⁹ Към 1988 г. хотелите са 8 (National phonebook, 1988, р. 69). Местата в заведенията са близо 35 хиляди, но при характерните за планова икономика проблеми със снабдяването и обслужването. Демократичните промени през 90-те години импулсират развитието на Международния панаир. От 1994 г. се преминава към целогодишна ангажираност и организиране на различни специализирани форуми между пролетното и есенното издание.⁵⁰ Реституцията и икономическите промени засягат хотелите. През 1994 те са 7 на брой, от които два частни (Official phonebook, 1994, р. 50). Държавните излизат от „Балкантурист“ и „Интерхотели“ и стават юридически лица. Документите в архива показват, че обикновено приключват годините на печалба, но имат нужда от инвестиции. Годишният брой нощувки намалява. Регистрирано е източване на Новотел „Пловдив“ с неизгоден договор. Откриват се откъслечни данни за неговата приватизацията (1998) и тази на хотел „Санкт Петербург“ (1999); за „Тримонциум“ липсват.⁵¹ Не са постъпили документи от другаде, но по това време са приватизирани всички държавни хотели в града.

⁴⁵ ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 5, а. е. 56, л. 13 – 14; ДА – Пловдив, Ф. 158, оп. 6, а. е. 437, л. 1–7, 15; ОГ, XXXIII, 9727, 16 юли 1976, с. 3; ОГ, XLI, 8 февруари 1984, с. 4; Марица днес, IV, 101, 1-2 май 1999, с. 12–13.

⁴⁶ ОГ, XXXVIII, 11097, 14 юли 1981, с. 3; XLII, 284, 1. декември 1985, с. 1-2.

⁴⁷ 168 часа, II, 30, 30 юли 1991, с. 8.

⁴⁸ ОГ, XXXVI, 10588, 1 август 1979, с. 4.

⁴⁹ ДА – Пловдив, Ф. 1763, оп. 2, а. е. 60, л. 33.

⁵⁰ ДА – Пловдив, Ф. 218, оп. 10, а. е. 33; а. е. 34; а. е. 37.

⁵¹ ДА – Пловдив, Ф. 2355, оп. 1, а. е. 1; а. е. 12; оп. 2, а. е. 1; а. е. 17; а. е. 23; Ф. 2349, оп. 1, а. е. 1; а. е. 18; Ф. 2431, оп. 1, а. е. 1; а. е. 22; а. е. 26. Архивните единици са без отбелязана номерация на листовите.

В края на десетилетието частните хотели са вече над 20 (Plovdiv into the new millennium, 2001, p. 48), местата в заведенията – неизброими заради динамиката на развитие в сектора. Значението на Пловдив като център на културен и събитийен туризъм се затвърждава. Особено показателно за това е оживлението в града по време на пролетни и есенни Панаири, както и лятото на 1999 г., когато се провежда Европейски месец на културата.

До края на 30-те години туризмът в Пловдив се възприема като разходки сред природата, особено в планината. В навечерието на Втората световна война покрай Панаира се заговаря за „стопански туризъм“, предприемат се конкретни мерки, на които войната слага край. Едва след средата на 50-те години туризмът отново се възприема и развива като икономически отрасъл. И преди, и след 9 септември 1944 г. основната заслуга принадлежи на местната власт, която осигурява подкрепа от централната за възстановяване и развитие на Панаира, статута и реставрацията на Стария Пловдив, създаването на парк „Родопи“, изграждане на хотели, заведения, инфраструктура. Проблемите са много. Правителствените документи не определят Пловдив като център на туризъм, а само на Панаир и културно наследство. Изключение прави Постановлението за развитие на Пловдив от 1975 г., но нищо от него не е изпълнено. Старият Пловдив обезлюжда. Парите за реставрации често не достигат и се бавят. За музея на тракийската култура така и не се намират средства и десетилетия наред основите му зееят като отворена рана в центъра на града. Също в центъра и почти толкова дълго „Капана“ беше призрак квартал. Териториално-административната реформа през 1988 г. отделя Пловдивската община от Родопите. Местата в заведенията и хотели дълго време намаляват, по-късно нарастват, но отново са недостатъчни; стокови дефицити и лошо обслужване са част от всекидневието. Тенденцията се променя през 90-те години, но до края на периода се усещат негативи.

Домовото строителство напредва и облекчава жилищната криза. От началото на 70-те години условията във временни обекти вече не задоволява гостите на Панаира. Въпреки социалистическите икономика и държава частните квартали заемат най-голям дял в настаняването.

Към средата на септември 2022 г. в интернет се среща информация за 232 хотела и общо над 900 настанителни обекта в града. Панаирът обаче няма предишното значение, а много от реставрираните през ХХ век сгради отново са в недобро състояние. Всяка социално-икономическа система и време през последните 120 години показват различни предимства и недостатъци за развитието на туризма. Винаги и във всички условия водещите фактори са желание, далновидност и компетентност.

REFERECES:

- A guidebook-register of city of Plovdiv*, 1933, Plovdiv: Plovdivsko gradonachalstvo. [Пътеводител-указател на гр. Пловдив, 1933, Пловдив: Пловдивско градоначалство].
- Branekov, T. 1971, 'A short chronology of the organized tourism in Bulgaria', in: Stanchev, St. (ed.), *75 Years of organized tourism in Bulgaria*, Sofiya: "Meditsina i fizkultura", pp. 230–234. [Брънеков, Т. 1971, „Кратка хронология за организиран туризъм в България“, в: Станчев, Ст. (съст.), *75 години организиран туризъм в България*, София: „Медицина и физкултура, с. 230–234].
- Dikidzhiev, P. 1979, 'Considerations about the Architectural reserve in Plovdiv', *Arhitektura*, v. 26, no. 5, p. 4. [Дикиджиев, П. 1979, „Размисли за архитектурния резерват в Пловдив“, *Архитектура*, т. 26, бр. 5, с. 4].
- Eldarov, Sv. 2020, 'Beginning and development of the Bulgarian mountaineering (1895–1912)', *Balkani*, vol. 9, no. 1, pp. 52–74. [Елдъров, Св. „Начало и развитие на българското планинарство (1895–1912)“, *Балкани*, т. 9, бр. 1, с. 52–74].
- Ivanova, M. 2018, *A tourism under supervision. "Balkantourist" – the beginning of international and mass tourism in Bulgaria*, Sofia, Ciela. [Иванова, М. 2018, *Туризм под надзор. „Балкантурист“ – началото на международния и масов туризъм в България*, София: Ciela, 2018].
- Klisarov, G. 1971, 'A chronicle up to 9 of September 1944', in: Stanchev, St. (ed.), *75 Years of organized tourism in Bulgaria*, Sofiya: "Meditsina i fizkultura", pp. 148–158. [Клисаров, Г. 1971, „Летопис до 9 септември 1944 година“, в: Станчев, Ст. (съст.), *75 години организиран туризъм в България*, София: „Медицина и физкултура, с. 148–158].
- Mileva, S. 2018, 'Tourism in the Bulgarian economy: 1990 – 2014', *Nauchni trudove. Mezhdunarodno visse biznes uchilishte – Botevgrad*, vol. 10, pp. 73–91. [Милева, С. 2018, „Туризмът в българската икономика: 1990 – 2014 г.“, *Научни трудове. Международно висше бизнес училище – Ботевград*, т. 9, с. 73–91].
- National phonebook. Plovdiv region. Business and home phones. First part*, 1988, Sofiya: Darzhavno izdatelstvo "D-r Petar Beron". [Национален телефонен указател. Пловдивска област. Служебни и домашни телефони. Част първа, 1988, София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“].
- Official phonebook of Plovdiv and the region*, 1994, Sofiya: Balgarska telekomunikatsionna kompania – EAD. [Официален телефонен указател на Пловдив и региона, София: Българска телекомуникационна компания – ЕАД].
- Peuchev, P. 2004, *A Tourist association "Edelvays" Plovdiv at 50*, Plovdiv: FastPrintBooks. [Пейчев, П. 2004, *Туристическо дружество „Еделвайс“ Пловдив на 50 години*, Пловдив: FastPrintBooks].

- Pizhev, A., Shivachev, St. & Sukarev, V. 2004, *A history of Municipality of Plovdiv (1878 – 1989)*, Plovdiv: Tafprint, 2014. [Пижев, А., Шивачев, Ст. & Сукарев, В. 2014, *История на Община Пловдив (1878–1989)*, Пловдив: Тафпринт, 2014].
- Plovdiv [City map]*, 1979, Sofiya: KIPP po Kartografiya. [*Пловдив [Карта]*, 1979, София: КИПП по Картография].
- Plovdiv into the new millennium*, 2001, 2nd edn, Plovdiv: PYGMALION PRESS. [Пловдив в новото хилядолетие, 2001, Второ издание, Пловдив: Издателство „ПИГМАЛИОН“].
- Stavrev, K. 1986, ‘A bibliographic index (1972 – 1982)’, in: Stanchev, St. (ed.), *90 Years of organized tourist movement in Bulgaria*, Sofiya: “Meditsina i fizkultura”, pp. 190–221. [Ставрев, К. 1986, „Библиографски указател (1972 – 1982)“, в: Събев, В. (съст.) *90 години организирано туристическо движение в България*, София: „Медицина и физкултура, 190–221].
- Sukarev, V. 2020, *The Plovdiv Municipality and the construction of the urban and tourist infrastructure. First Part. The Socialist building since 9 September to June 1971*, Plovdiv: “INTELEKSPERT-94”. [Сукарев, В. 2020, *Пловдивската община и изграждането на градската и туристическа инфраструктура, 1944–1990 г. Част I. Социалистическото строителство от 9 септември 1944 до юни 1971 г.*, Пловдив: „ИНТЕЛЕКСПЕРТ-94“].
- Todorov, Y., Ushatova, D. & Yankov, T. (eds) 2009, *100 Years of organized tourism in Dupnitsa* Dupnitsa: Reklamna kashta АУа. [Тодоров, Я., Ушатова, Д. & Янков, Т. (съст.) 2009, *100 години организиран туризъм в Дупница*, Дупница: Рекламна къща АЯ].
- Topalova, R. Petrov, G. & Vetsigyan, H. 2007, *50 Years of Tourist association “Ruen” Plovdiv 1957 г. – 2007*, Plovdiv: MARITSA PRINT. [Топалова, Р. Петров, Г. & Вецигян, Х. 2007, *50 години туристическо дружество „Руен“ – Пловдив 1957 г. – 2007 г.*, Пловдив: „МАРИЦА ПРИНТ“].
- Traykov, V. 1971, ‘A bibliography of the tourist literature’, in: Stanchev, St. (ed.), *75 Years of organized tourism in Bulgaria*, Sofiya: “Meditsina i fizkultura”, pp. 203–230. [Трайков, В. 1971 „Библиография на туристическата книжнина“, в: Станчев, Ст. (съст.), *75 години организиран туризъм в България*, София: „Медицина и физкултура, с. 203–230.]
- Valchev, G. 2003, *100 Years of Tourist association “Sarnena Gora”. A historical development*. Stara Zagora: “КОТА”. [Вълчев, Г. 2003, *100 години туристическо дружество „Сърнена гора“. Историческо развитие*, Стара Загора: „КОТА“].
- Zhivkov, N. 1983, *A history of Tourist association “Aleko Konstantinov”*, Sofiya: “Meditsina i fizkultura”. [Живков, Н. 1983 *История на туристическо дружество „Алеко Константинов“*, София: „Медицина и физкултура“].

Zhivkov, T. 1975, *Let us turn Plovdiv to exemplar socialist city*, Plovdiv: „Hr. G. Danov“. [Живков. Т. 1975, *Да превърнем Пловдив в образцов социалистически град*, Пловдив: „Хр. Г. Данов“].

Zuelow, E. G. E. 2016, *A history of modern tourism*, London: PALGRAVE.

Correspondence address:

Vidin Sukarev – Senior Assistant, PhD,
Agricultural University/ Plovdiv History Museum
Department of Tourism
10, Mendeleev Blvd. 4000
(+ 359) 889 438101
E-mail: sukarev_vidin@au-plovdiv.bg
Web of Science Researcher ID: AAL-3250-2020
<https://orcid.org/0000-0001-9700-8049>